

Ze overleefden de vervolging, *maar niet de vooruitgang*

Op Amakusa bewaarden Japanse christenen eeuwenlang in het geheim hun geloof. Maar de bevolking krimpt en de dorpen lopen leeg. Vervolging kreeg het christendom niet op de knieën, de moderne wereld wel.

tekst **Alain Julian** beeld **Hiro Komae** en **Eugene Hoshiko**

De weg loopt dood bij een handjevol huizen, of wat daarvan over is. Sommige zijn dichtgetimmerd met houten platen, andere achtergelaten zonder die voorzorg. Het onkruid, dat van binnen en buiten even ongehinderd groeit, trekt zich er weinig van aan. Nog geen kwartier geleden reed ik over een weg waarlangs bergen, eilanden en beboste hellingen elkaar afwisselden in een tempo dat nauwelijks bij te houden was. Het uitzicht en de brandende zon maken plaats voor een in mist gehuld

dorp, waar de enige bewoners de zingende cicaden lijken te zijn. In mijn reizen door Japan ben ik inmiddels al veel van deze plaatsen tegengekomen. Je hoeft je maar even buiten de metropolen te begeven: dorpen waar het leven zich lijkt te hebben teruggetrokken, alsof het zich elders heeft verzameld. Wat achterblijft, zijn plekken als deze: stil, maar niet leeg. Toch went het nooit helemaal. Want steeds is de aanblik verschillend. De restanten van een rood geschilderde façade, het gereedschap dat uit een overwoekerde schuur naar buiten

steekt. Alsof iets van hen zich aan mij opdringt, kan ik niet anders dan me de levens voor te stellen die zich hier hebben afgespeeld, en de gebouwen te zien als de laatste getuigen daarvan.

Vervolg

Even later passeer ik een kleine, witgeschilderde kerk – een van de monumenten waar deze streek om bekendstaat, en de reden dat ik hierheen ben gereisd. Ik bevind me op Amakusa, een afgelegen eilandengroep in het zuiden van Kyushu, niet ver van Nagasaki. In de zestiende

eeuw bereikten Portugese missionarissen deze kusten, waar zij – vaak in het kielzog van handelscontacten – in korte tijd grote groepen Japanners bekeerden, van keuterboer tot samoerai.

Toen de shogun Tokugawa Ieyasu, de militaire machthebber van Japan, aan het begin van de zeventiende eeuw het land had verenigd, vestigde hij een regering die meer dan tweënhalf eeuw stand zou houden. Het christendom gold als een bedreiging vanwege zijn buitenlandse oorsprong en de verdeelde loyaliteit van gelovigen, en werd daarom verboden en hardhandig vervolgd. De grenzen werden grotendeels gesloten – behalve voor de Nederlanders en Chinezen, die beloofden zich strikt tot handel te beperken.

Shusaku Endo

In de roman *Stilte* beschrijft Shusaku Endo iets van het leven in de periode die volgde. Generaties lang bleven gelovigen, in afgesloten gemeenschappen en verspreid over afgelegen dorpen, hun geloof in het geheim belijden – verstopt op zolders en in schuren, met iconen en rituelen die vaak vermomd waren als boeddhistische gebruiken. Wie werd ontdekt en zijn geloof niet de rug wilde toekeren, betaalde daarvoor vaak met de dood. In de tweede helft van de negentiende eeuw opende Japan, onder druk van westerse mogendheden, zijn grenzen opnieuw en werd het land onder meer gedwongen het christendom weer toe te staan. In de jaren die volgden, bleek dat zich in deze regio nog tienduizenden gelovigen schuilhielden, die hun geloof en gemeenschappen niet alleen in het geheim hadden bewaard, maar ook hadden laten voortbestaan. Zij kwamen bekend te staan als de verborgen christenen, *kakure kirishitan*.

De kerken die deze regio vandaag kenmerken, getuigen van een geschiedenis die wist te overleven. Ze zijn de vruchten van gemeenschappen die hier ooit wortel schoten en ondanks armoede, isolatie en vervolging bleven bestaan, onwrikbaar en goed

onderhouden, fysiek nadrukkelijker aanwezig dan ooit.

Wat lijkt te ontbreken, is de gemeenschap die ooit richting vond in deze kerken. Wat hier vooral in het oog springt, zijn de vele verlaten huizen die zich langs dezelfde weg aaneenrijgen. Wat ooit wist te overleven door zich aan het zicht te onttrekken, lijkt vandaag even onopgemerkt te verdwijnen. De stilte waar Endo over schreef – de stilte van God, van onbeantwoorde gebeden – heeft hier plaatsgemaakt voor een andere stilte: het geruisloos verdwijnen van het leven dat hier ooit wortel schoot.

Vogelverschrikkersdorp

Even verderop stop ik bij een zogenoemd *michi no eki*, een wegstation dat is ondergebracht in een voormalig schoolgebouw. Onmiddellijk springen talrijke, levensgrote poppen met geschilderde gezichten in het oog.

‘In de zestiende eeuw kwamen Portugese zendelingen hier aan wal. Grote groepen Japanners bekeerden zich, van keuterboer tot samoerai’

Honderden. Sommige jong, andere oud, staan ze verspreid over het terrein opgesteld. Sommige lijken te voetballen, andere wachten bij een bushokje. Op de achtergrond klinkt een Japans kinderliedje, dat via een stereo vanaf het gebouw wordt afgespeeld.

Vanaf de eerste en tweede verdieping kijken poppen naar buiten. Sommige staan bij de balustrade boven de ingang, daaronder een oude schoolleus: *kashikoku, nakayoku, takumashiku* – wees verstandig, leef in harmonie, wees sterk. Woorden die ooit bedoeld waren voor de kinderen die hier naar binnen liepen.

Binnen in het gebouw lijkt het er op het eerste gezicht niet anders dan elders: een restaurant, een kleine winkel, een paar bezoekers en een luidkeelse verwelcoming, zoals in zoveel Japanse etablissementen. Ditmaal echter slechts door bejaarde vrouwen. Sommigen staan in de keuken, anderen achter de kassa van de winkel of het restaurant. Ook hier staan poppen: ze zitten op stoelen, kijken uit het raam, alsof ze met elkaar in gesprek zijn.

Terwijl ik op mijn eten wacht, vertelt een van de oudere werknemers dat de school in 2012 haar deuren sloot door een gebrek aan leerlingen en niet lang daarna werd omgevormd tot wegstation. De inmiddels meer dan vijfhonderd poppen zijn gemaakt door lokale bewoners. Op mijn vraag of zij een voorstelling vormen van de mensen die hier ooit leefden, antwoordt ze zwijgend met een knik.

Het dorp staat vandaag bekend als *Miyajidake Kakashi no Sato* – het vogelverschrikkersdorp van Miyajidake. Een naam die niet alleen verwijst naar de poppen die vandaag het dorp bevolken, maar ook naar een werkelijkheid waarin zij langzaam de plaats innemen van bewoners, terwijl een gemeenschap zichzelf probeert te herinneren.

Wat zich hier aftekent, is een beeld dat zich herhaalt in grote delen van Japan: dorpen die haast geruisloos verdwijnen. Het land, dat vandaag nog

ongeveer 125 miljoen inwoners telt, zal naar verwachting tegen 2050 nog slechts 100 miljoen inwoners hebben. Maar nergens is die ontwikkeling zo zichtbaar als in streken als deze. Kort voor mijn komst berichtte Associated Press dat van de naar schatting tienduizend verborgen christenen die in 1940 nog op het nabijgelegen Ikitsuki leefden, er vandaag nog slechts ongeveer honderd over zijn. Hun traditie, zo stelde het artikel, staat op het punt met hen te verdwijnen – en bijna niemand in Japan, en nog minder daarbuiten, lijkt zich bewust van deze ontwikkeling. Hoe kan het dat gemeenschappen die tegen alle omstandigheden in wisten voort te bestaan, vandaag verdwijnen? Wat heeft de stilte die zij achterlaten ons te vertellen over vandaag?

Eigen geloofspraktijken

In de vroege jaren negentig reisde antropoloog Christal Whelan naar deze regio om onderzoek te doen naar de verborgen christenen. Nadat het christendom in de negentiende eeuw opnieuw was toegestaan, werden de verborgen christenen aangemoedigd zich weer aan te sluiten bij de katholieke kerk. Hoewel velen die stap maakten, konden anderen zich moeilijk herkennen in de leer en praktijken die de westerse missionarissen met zich meebrachten.

Door eeuwenlange isolatie hadden de kleine, vaak afgelegen vissersgemeenschappen hun eigen geloofspraktijken ontwikkeld, die zich door de eeuwen heen steeds verder hadden verwijderd van de oorspronkelijke catechismus. Ze baden verschillend, aanbaden verschillende iconen en vierden hun feestdagen op hun eigen wijze – rituelen die in het geheim, soms slechts mondeling, van generatie op generatie werden doorgegeven. Zo geïsoleerd leefden ze van elkaar, dat zelfs nabijgelegen dorpen, toen zij uiteindelijk met elkaar in contact kwamen, elkaars praktijken niet altijd erkenden.

Voor velen van hen was juist het verborgen karakter van de rituelen

onderdeel geworden van het geloof zelf. Was Whelan tien jaar eerder gekomen, zo schrijft ze, dan was er niemand geweest die haar als vreemde toegang had willen geven tot deze praktijken. Dat zij uiteindelijk toch werd toegelaten, leek samen te hangen met een groeiend besef dat hun traditie op het punt stond met hen te verdwijnen.

De dorpen die ze aantrof, waren toen al grotendeels uitgedund, en het waren vooral ouderen die nog deelnamen aan de eeuwenoude praktijken. De toen al schaarse jonge mensen die ze sprak, wisten nog nauwelijks iets over hun gedeelde geschiedenis of de tradities van het geloof. Sommigen spraken over hun grootouders alsof zij een soort merkwaardig anachronisme binnen de familie waren. Zou ze tien jaar later terugkeren, zo voorspelde ze, dan zou er niemand meer over zijn om met haar te spreken over de verborgen christenen.

Nu ik me door deze streek begeef, lijkt die voorspelling grotendeels uitgekomen. In veel van de dorpen die ik bezocht, waren het vrijwel uitsluitend ouderen die nog waren achtergebleven; jongere generaties leken vertrokken.

Terwijl ik mijn weg vervolg en het landschap in me opneem, vraag ik me af of een vergelijkbare voorspelling zich vandaag niet opnieuw aandient: zal er in de toekomst in streken als deze überhaupt nog iemand zijn met wie gesproken kan worden?

De stilte van het leven dat zich langzaam terugtrekt, lijkt niet alleen het gevolg van vergrijzing of louter toeval, maar onderdeel van bredere sociale krachten waar zelfs gemeenschappen als de verborgen christenen uiteindelijk niet bestand tegen bleken.

Verstedelijking

Volgens veel schattingen zal in de niet al te verre toekomst ongeveer tachtig procent van de wereldbevolking in steden wonen. De mens van de toekomst zal vooral een stadsbewoner

**‘Van de
tienduizend
verborgen
christenen
die in 1940
nog op
Ikitsuki
leefden, zijn
er vandaag
nog honderd
over’**

zijn, een ontwikkeling die vaak even onafwendbaar als onverschillig wordt gepresenteerd. Wat hier zichtbaar wordt, is echter iets wat vaak buiten beeld blijft: het leven concentreert zich niet alleen elders; het verdwijnt ook.

In Japan begint die geschiedenis volgens de meeste historici in de vroege jaren vijftig. Uit de puinhopen van de wereldoorlog ontsproot het moderne Japan; jaren van erbarmelijke armoede maakten in korte tijd plaats voor een economische groei die tot op heden slechts door China is geëvenaard. Onder de vleugels van de Verenigde Staten en gestuwd door een politiek project van economische ontwikkeling werd het land opgenomen in de wereldeconomie. Razendsnel ontwikkelde het land zich tot een industriële grootmacht; ‘made in Japan’ werd een kwaliteitskenmerk. Maar weinigen bleken bestand tegen de glinsterende belofte van het moderne leven dat

Masatsugu Tanimoto, boer en een van de laatste overgebleven verborgen christenen op het eiland Ikitsuki, maakt thuis een rol met een afbeelding van de Maagd Maria en Jezus gereed, die daar ooit in het geheim werd vereerd.

snelle industrialisering met zich meebracht.

Op zoek naar kansen, welvaart en de mogelijkheid bij te dragen aan de opbouw van het moderne Japan trokken velen naar de toekomst die zich in de stad leek te bevinden. De decennia die volgden, worden door historici dan ook vaak beschreven als de opkomst van de Japanse middenklasse, wonend in appartementen aan de randen van almaar uitdijende steden.

Tegelijkertijd werden in rap tempo wegen en spoorlijnen aangelegd.

Dorpen die eerder alleen te voet of per schip bereikbaar waren, zoals die in streken als Amakusa, werden opgenomen in een netwerk waarlangs het economische verkeer zich moest verplaatsen.

Volgens de Japanse onderzoeker Koya Tagita (1896-1994), die als een van de eersten uitgebreid onderzoek verrichtte naar de verborgen christenen en hun geschiedenis en ontwikkeling gedurende zijn leven in kaart bracht, vormde uiteindelijk juist deze moderne combinatie van vrijheid van verkeer, personen en goederen de grootste dreiging voor de verborgen christenen.

Dorpen die eerder uit noodzaak en onderlinge afhankelijkheid een min of meer 'rond' bestaan nastreefden, grotendeels zelfvoorzienend en met minimale interactie met de buitenwereld, werden langzaam opgenomen in grotere economische netwerken vanuit de stad, waardoor de dorpen handel konden drijven, terwijl tegelijkertijd goederen, invloeden en nieuwe gebruiken de gemeenschap binnenstroonden.

Volgens Tagita waren het juist de afgeslotenheid en onderlinge afhankelijkheid die deze gemeenschappen al die eeuwen bijeen hadden gehouden. Langs dezelfde wegen die televisies, koelkasten en supermarkten naar deze streken brachten, druppelden door de generaties heen langzaam delen van de bewoners, vooral jongeren, richting de stad. Welvaart betekende de nood voorbij zijn; persoonlijke ambities konden langzaam de plaats innemen van onderlinge afhankelijkheid.

De bijkomende afname van het aantal boeren en jongeren maakte het steeds moeilijker de hechte sociale verbanden in stand te houden waarop het verborgen christendom eeuwenlang had kunnen voortbestaan. Voor deze gemeenschappen betekende deze ontwikkeling uiteindelijk een dreiging voor het voortbestaan van hun levensvorm, aangezien er steeds minder mensen overbleven die bereid en in staat waren de tradities van eerdere generaties voort te zetten.

Levenskracht

Geloof en gemeenschap waren even nauw met elkaar verbonden als het voortbestaan van de lokale levens die zij droegen. Wanneer ik mij de verlaten huizen en leeglopende dorpen voor de geest haal, kan ik niet anders dan voelen dat samen met deze gemeenschappen ook iets is weggestroomd van de levenskracht die generaties lang het leven, zelfs tegen alle omstandigheden in, deed voortduren.

Ondertussen blijft de wereldbevolking zich steeds verder naar de stad

verplaatsen, terwijl de gemeenschappen die achterblijven, samen met hun gebruiken en tradities, langzaam verdwijnen. Een ontwikkeling die niet alleen in Japan, maar in vele andere hedendaagse samenlevingen grotendeels onopgemerkt plaatsvindt. In die zin is het verhaal van de verborgen christenen niet uniek, maar een verhaal dat zich in verschillende vormen over de wereld herhaalt: onder stammen in de Amazone, nomaden op de Euraziatische steppen en herdersgemeenschappen in Oost-Afrika – en misschien ook, zij het minder zichtbaar, in delen van ons eigen leven.

Tragiek

Vooruitgang is het vinden van een goede plek om te stoppen, merkte Chesterton eens op. Terwijl ik mijn weg vervolg, vraag ik me nog eens af waar onze moderne wereld naar onderweg is en of wij nog wel een beeld hebben waarnaartoe.

In Japan zal de bevolking de komende decennia verder krimpen. De levens die zich ooit van dorpen naar appartementen verplaatsten, hebben langzaam plaatsgemaakt voor een samenleving waarin steeds meer mensen alleen wonen. Voor velen bracht de belofte van het moderne leven niet alleen vrijheid en welvaart, maar ook nieuwe vormen van economische druk en sociale afzondering.

Misschien ligt juist daarin de tragiek van deze ontwikkeling besloten: dat dezelfde krachten die ooit bevrijding, welvaart en vooruitgang brachten, tegelijkertijd ook de gemeenschappen oplossen die het leven generaties lang droegen.

‘Dezelfde krachten die bevrijding en welvaart brachten, losten de gemeenschappen op die het leven generaties lang droegen’